

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEMETLALELETŠO LA BOBEDI (SAL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

NOFEMERE 2011

LIMPOPO

MEPUTSO: 120

NAKO: 2½ diiri

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 14.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO tše NNE, e lego ya A, ya B, ya C le ya D.

KAROLO YA A:	Tekatlhaloganyo	(30)
KAROLO YA B:	Kakaretšo	(10)
KAROLO YA C:	Thutapolelo le Tšhomišopolelo	(60)
KAROLO YA D:	Dingwalo	(20)

2. Bala dipotšišo KA MOKA ka tlhokomelo.
3. Araba dipotšišo KA MOKA.
4. Thoma karolo ye NNGWE le ye NNGWE letlakaleng le LEFSA.
5. Thalela fao karolo e felelago gona.
6. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.
7. Tshela mothalo mafelelong a karabo ye nngwe le ye nngwe.
8. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.
9. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTŠIŠO 1**

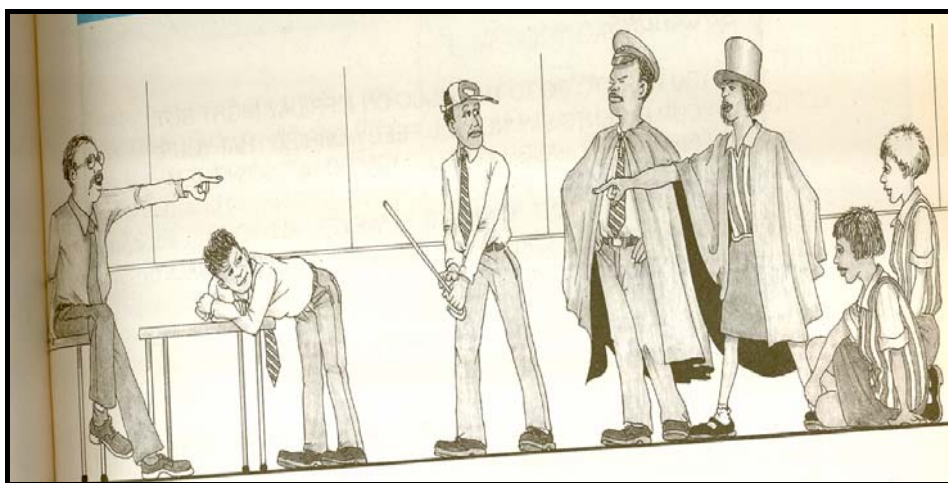
1.1 Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

- 1 Mofenyi wa sefoka sa Bommasebotsana wa Afrika-Borwa wa 1996 e lego Peggy Sue Khumalo, o gotše gaboima ka lebaka la kgethologanyo. O godišitšwe ke mmagwe, dinagamagaeng tša KwaZulu-Natal. Mabapi le bophelo bja mmagwe PS o boletše a le Motsemošate wa London moo a šomago a re: 'Bophelong ka moka o šomile bjalo ka mohlwekiši wa ka ntlong, e le ge a hlokomela batho le bana ba bona. Fela phišegelo ya gagwe e be e le go bona gore nna ke tšwelela bophelong gore ke se tlo fetoga lekgoba bjalo ka yena. Bonnyane bjoo a bego a bo hwetša o be a ntefela dithuto. Tlhohleletšo ye ntši yeo ke nago le yona ke e hweditše go yena.'
- 2 Le ge PS a be a rata go ba Ramolao, ga se a ka a kgona ka lebaka la tlhaelelo ya tšhelete. O be a fela a swaraswara mešongwana ya lebakanyana. Ka go rata go itloša bodutu, o ile a tsenela phadišano ya go ba mmasebotsana. O ile a thopa sefoka gomme a fiwa Fenešara. Mohlang a hwetša sefoka seo, mmagwe o ile a ganetšwa go tlo mmona ge a amogetšwa sefoka seo, seo se ile sa mmefediša le go feta. Ka 1996 ke moo a phadilego baphenkgišane ka yena go thopa sefoka sa go ba mmasebotsana wa Afrika-Borwa. Setšhaba sa Afrika-Borwa ka bophara le bopapetla se ikgantšha ka yena. Bontši bo hlohleletša bana ba bona gore ba swane le PS, ba be le kgotlelelo le phišegelo ya dilo tše dibotse. PS o bonala e le mohlala wo mobotse setšhabeng.
- 3 Phenyo ye, e mmuletše dikgoba tša go fapafapana. Go tloga moo ga se a ka a lebelela morago. Wona ngwaga woo o fihleletše maemo a bone mo diphadišanong tša lefase. PS o ile a hwetša mogala wa taletšo go tšwa go Mna Mandela yoo ka nako yeo e bego e le mopresidente wa naga. Mna Mandela o be a rata go tseba seo PS a se nyakago gore a atlege. PS o kgethile go tšwetša dithuto tša godimo ga matriki pele. Ga se a nyaka go kgetha dilo tšabo mponeng. Ba bangwe bona nkabe ba kgethile koloī ye botse le ntlo, ba lebala ka dithuto.
- 4 Ka go laetša lerato la gagwe go thuto, Mandela o mo hweleditše pasari go ba panka ya *Investec*. Ka ngwaga wa 2004, o feditše dithuto tša *Msc*, ka *Ekonomi*. Ka ge a be a ithuta go la Engelane, o be a re ge a etla gae a fele a etela mothuši wa gagwe Mna Mandela.
- 5 Katlego ya gagwe ga se ya mo fetola maitshwaro. O thekga mekgahlo ya ditšhiwana tša HIV le Aids, ebile o na le pasari ya go thuša basetsana bao ba ratago go tsena Yunibesithi.

[Sengwalo sa boitlhamelo]

- 1.1.1 Laetša seo se dirilego gore PS a tume go tšwa temaneng ya mathomo. (2)
- 1.1.2 O nagana gore ke sefoka sa mohuta mang seo PS a se thopilego? (1)
- 1.1.3 Efa batho ba BABEDI bao ba hueditšego PS go tšwa temaneng ya mathomo le ya boraro. (2)
- 1.1.4 Hlaloša gore mongwadi o šupa eng ka lefoko le le thaletšwego? (2)
- 1.1.5 Ngwala sekapolelo seo se šomišitšwego mothalong wa mathomo wa temana ya boraro. Fahlela karabo ya gago. (2)
- 1.1.6 Akaretša seo o ithutilego sona ka bophelo bja PS. Efa dintlha tše PEDI. (4)
- 1.1.7 Akanya go re naa ke tshwanelo gore pasari e thuše basetsana fela. Fahlela karabo ya gago. (2)

- 1.2 Lebeledišiša seswantšho se sa ka tlase gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

[Introduction to Lifeskills, 2004]

- 1.2.1 Anega gore go direga eng seswantšhong. Efa dilo tše THARO. (3)
- 1.2.2 Akanya bothata bjo bo ka hlagago ge morutiši a otlala bana sekolong. (2)
- 1.2.3 Tšweletša lebaka la go dumela goba go gana. (1)
- Kotlo ya bana ga se ya dumelelwa dikolong.
- 1.2.4 Akanya gore taolo dikolong e ka kaonafatšwa bjang ka ntle le go šomiša thupa. (2)
- 1.2.5 O nagana gore ditlamorago tša morutwana wa go phedišwa ka thupa e ka ba dife? (2)

- 1.2.6 Tšweletša gore ge e le wena o fošeditše morutiši o ka dira eng. (2)
- 1.2.7 Tšweletša lebaka la go gana goba go dumelana le taba ya gore taolo ya bana dikolong ke maikarabelo a batswadi e sego barutiši fela. Fahlela karabo ya gago. (3)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO

POTŠIŠO 2

Ngwala dintlha tše šupa tšeo di laetšago mathata a go hlolwa ke go kgaolwa ga mohlagase, ka mantšu a go se fete a 60.

Sehlophana seo se ipitšago *isinyoka*, se swere se tšwela pele ka go senya. Letšatši ka letšatši go kgaolwa mathale a mohlagase, ditirelo tše bohlokwa di a ema. Ba Eskom ba lekile go tla ka leano la gore nke batho ba thuše go bega batho bao ba kgaolago mathale a mohlagase. Fela ga go na le o tee yoo a begago bosenyi.

Bjona bosenyi bjo bja go kgaola mohlagase, bo ama mafapa a ditirelo ka go fapafapana. Ka nako ye nngwe ditimela ga di sepele, mabone bookelong ga a šome; dikolong dithuto di eme. Dikgweba di a loba ka ge dijo di bola ka ditšidifatsing; ka magaeng ga go se se ka dirwago mohlagase o sego. Basenyi ba go tsenela batho ka metseng ba hwetša sebaka ka ge le ditsela e eba leswiswi. Go fihla gabjale ga go na ka moo bosenyi bjo bo ka thibelwago ka gona.

Go fediša bosenyi bjo, ba Kgoro ya Sephodisa ba swanetše go lota mohlala wa mmaraaka wo wa go rekela batho ba go utswa mathale a mohlagase. Ntle le go dira bjalo, go ka se be le tšwelopele mabapi le ditirelo tša motheo setšhabeng.

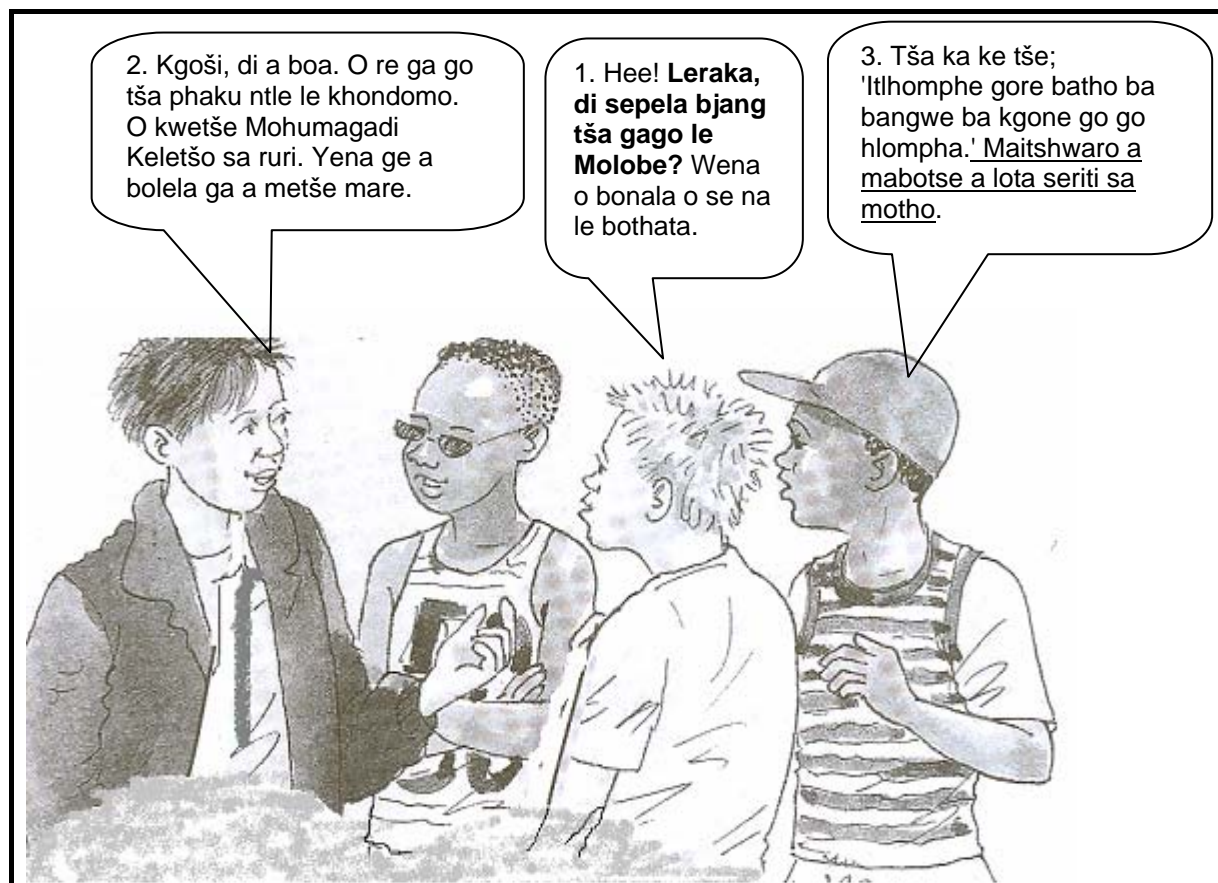
Setšhaba se lapišitšwe ke bosenyi bjo. Ke nako. Mmušo o swanetše go bona gore bosenyi bja mohuta wo bo fihla mafelelong. Tšona dinokwane tšeo di swanetše go bolela nnete bjale gore gabotsebotse ba rekišetša bomang. Gape mmušo o senyegelwa ke tšhelete ye ntši yeo nkabego e thuša setšhaba ka lebaka la go no reka selo se tee nako le nako.

[Boitlhamelo]

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠOPOLELO**POTŠIŠO 3**

Badišiša temana ye gomme o arabe dipotšišo tša go e latela.

[Life Orientation Grade 11, 2009]

- 3.1 Ngwala lefoko le le kotofaditšwego ka lebaka la lefetilego. (2)
- 3.2 Ngwala lefoko le ka kganetšo: Kgoši, di a boa. (2)
- 3.3 Ngwala lefoko le le thaletšwego ka tirwa. Thoma lefoko leo ka tsela ye: Seriti ... (2)
- 3.4 Ntšha mašalašala a MABEDI go tšwa temaneng ya 1 le ya 2. (2)
- 3.5 Efa kopafatšo ya lentšu le: 'Mohumagadi.' (1)
- 3.6 Tsopola mohlala wa lešalašupi kgato ya pele go tšwa temaneng ya 3. (1)

[10]

POTŠIŠO 4

Lebelela seswantšho se gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

Temošo go batho ba go otlela difatanaga.

1. Go otlela sefatanaga ka lebelo la lephefo o ka swarwa ke bahlapetši ba tsela.
2. O se ke wa otlela o nwele madila.
3. Ge o otlela bošaedi o ka ama le maphelo a **batho bao ba otlelago** le basepelakamaoto.

[Seswantšho se se tšwa go *The New Age*, 21 June 2011]

4.1 Nyalantšha mantšu a ditlhalošo tša go swana:

4.1.1	Sefatanaga	(a)	Tsela	(1)
4.1.2	Bohlaswa	(b)	Koloi	(1)
4.1.3	Mmila	(c)	Bošaedi	(1)

4.2 Ngwala lentšu sekgobeng se go tšweletša lefokokgopelo.

... o se ke wa otlela o nwele madila. (1)

4.3 Hlaloša seo mohlaketši wa tsela a se dirago ka setšeadiswantšho. (2)

4.4 Laetša sediri, tiro le sedirwa lefokong le le thaletšwego. (3)

4.5 Ngwala lentšu le TEE sebakeng sa sekafoko se se kotofaditšwego. (1)

[10]

POTŠIŠO 5

5.1 Ngwala mantšu a a kotofaditšwego ka polelo ya Sepedi.

[Seswantšho se tšwa go *Sunday Times*, 25 Oktobere 2009]

(3)

5.2 Na batho ba ba tšwelelago mo ba laetša maikutlo afe?

(2)

5.3 Bala temana ye e latelago gomme o arabe dipotšišo tša go e latela.

Phamokate o sehlogo.

Hee! Mosima o be a nagana gore o tla feletša kae le go gweba ka mmele ka ntle le go šomiša dikhondomo? Ke ngwana' magana go botšwa bjale o swarišitše mmagwe bothata bja go mo oka, lehono ga a itshole? Ke mediro ya *Phamokate*.

[Boitlhamelo]

5.3.1 Efa botee bja mantšu a:

(a) Dikhondomo

(b) Mediro

(2)

5.3.2 O kwešiša eng ka mošomo wa leswaopotšišo go ya ka mo le dirišitšwego setsopolweng.

(2)

5.3.3 Efa mohlala wa lediriši go tšwa temaneng.

(1)

5.3.4 Leditri šele: **swara**. Le ngwale bjalo ka:

- (a) Leditrani (1)
- (b) Leditrela (1)
- (c) Leditrišiši (1)

5.3.5 Tlatša sekgoba se se tlogetšwego ka lebotšiši la maleba.

... lehono ga a itshole? (1)

5.3.6 Tsopola lelahlelwa go tšwa temaneng.

(1)
[15]

POTŠIŠO 6

Lebelela seswantšho se gore o kgone go araba dipotšišo tša go se latela.

[Inthanete]

6.1 Ngwala EE goba AOWA mo mafokong a a latelago.

6.1.1 Go kgatha tema dipapading ke go raloka/bapala. (1)

6.1.2 Mantšu a seboledi sa bobedi a tšweletša kgegeo. (1)

6.2 Diriša lešalašala sebakeng sa 'basatšana' go tšwa puduleng ya bobedi. (1)

6.3 Laetša hlogo, modu le moselana mo lentšung le 'basatšana'. (3)

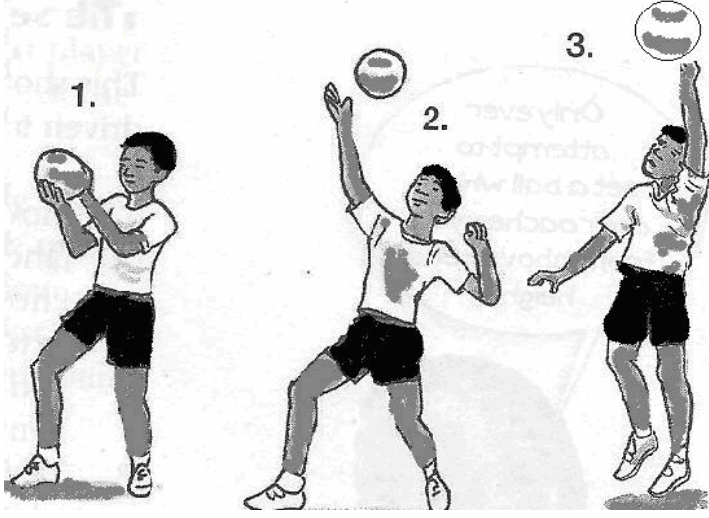
6.4 Efa mohlala wa lebopi la kganetšo go tšwa puduleng ya mathomo. (2)

6.5 Maikutlo a gago ke afe mabapi le dipolelo tša banna ba, go tšwa dipuduleng tše pedi tše?

(2)
[10]

POTŠIŠO 7

- 7.1 Lebelela seswantšho le mafoko ao a latelago gore o kgone go araba dipotšišo.

1. Ka Mokibelo wa go feta Kgabo o ile a šitwa go nweša bolo ya ntlatlana.

2. **Yoo a kgonnego go nweša ke Matome ka ge e se yo mokopana.**

3. Matome ke yo mokopana, ge e le nna ke yo ... mola Kgabo e le yo mokopakopana.

[Boitlhamelo]

- 7.1.1 Efa mokgwa wo o dirišitšwego mo go swantšha maemo a baraloki ba ba go noša? (2)
- 7.1.2 Ngwala mohlala wa **lehlaodi** go tšwa lefokong la 2. (1)
- 7.1.3 Ngwala **leadingwa** go tšwa lefokong la 1. (1)
- 7.1.4 Hwetša **lehlathi la nako** go tšwa lefokong la pele. (1)
- 7.1.5 Laetša tekatekanyo ka go tlatša sekgoba mo lefokong la 3 ka tekatekanyo ya maleba. (1)
- 7.1.6 Hlama lefoko ka seswantšho sa 1 temaneng ya ka godimo. (1)

- 7.2 Lebedišiša papatšo ye e latelago gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

KE SA MABONWA!

O ka kgona go lefela thekethe ya sona.

O tla ikhutša sephethephethe!

[Inthanete]

- 7.2.1 Akanya gore ke eng seo se bapatšwago fa. (1)
- 7.2.2 Na papatšo ye e lebišitšwe go sehlopha sefe sa batho? (1)
- 7.2.3 Tšweletša lebaka la go diriša mohuta wo wa dinamelwa. (2)
- 7.2.4 Tsinkela papatšo ye o fe dintlha tše di tlogetšwego tlhalošong ya papatšo. (2)
- 7.2.5 Tšweletša lebaka la go dirišwa ga leswao la tlabego papatšong. (2)
- [15]**

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 60

KAROLO YA D: DINGWALO**DIKANEGELOKOPANA****POTŠIŠO 8: KE BOPHELO – SJ Chokoe**

Mo karolong ye araba potšišo e TEE fela, 8.1 goba 8.2.

8.1 Masogana

Bala setsopolwa se se latelago gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

SETSOPOLWA A

Gona mo motseng wo wa gabobona, go na le mosetsana yo mongwe (ga ke gane bagešo, botse ga re bo bone ka go swana, sekobo mo go yo mongwe e ka ba lengeloi go nna) go thwe Sekobo. Ba gabo ga se ba no mo rea leina leo, ba tloga ba mmone a sa kgaolwa kalana gore ruri o bo tswaletšwe bokobo. Ga ke gane bagešo, botse ge bo ka iphara ka gare ga boso o tla nwa meetse wa kgolwa; fela e re bokobo bo ikgaše ka gare ga boso! Motho wa gona o tla re a go lebile wa re kgane o tla go wena ka sa morago. O tla no lemoga fela ka bošwaanyana bja meno gore o go lebeletše. Bjale o tla lemoga ka eng ka gore yo re bolelago ka yena o re mola e le yo moso, a hlakantšhetša ka marinini a maso, gomme a botiela ka mokhino wo o ka rego ke keiti ya dilori. Motho a befa a ba a befa le ka ganong!

Le yena Sekobo o a amogela gore o befile, ga o bone a ikweditše ka nkgong? Ga re sa tseba le monkgo wa gagwe, ge re feta mo go apeilwego bjala re kwa e ke go nkgga yena. O mmone a šetše a goga motsoko, o no go lahlela ka ganong eka sekgekolwana mola e sa dio ba kgarebjana. Ruri bokobo bo a tšofatša.

Masogana ge a kwerana ka yo Sekobo, o tla kwa motho wa gona a re:

'Ke hweleditše mangmang a swere Sekobo ka ditsebe!'

O tla kwa sesego sa gona; gape ga go na kwero, ere ke tloge ke re thogako yeo e fetago ye.

'Mogwera, na afa o bone Sekobo matšatši a, gape e tloga e le kgarebjana ya matswele a go ema,' gwa realo Moroko a itshwaretše mehlamu fela.

[Letl. 25–26]

- 8.1.1 Hlaloša ka botlalo seo se hlotšego thulano gare ga Moroko le Mosa go ya ka kanegelokopana ye. (2)
- 8.1.2 Laetša tikologo yeo e tšweletšwago ke setsopolwa se. Fahlela ka mohlala o TEE. (3)
- 8.1.3 Laetša semelo sa Moroko go ya le ka mo a tšweletšwago setsopolweng. Fahlela karabo ya gago. (2)

- 8.1.4 Hlaloša gore mongwadi o šupa eng ka mebolelwana ye e thaletšwego. (2)
- 8.1.5 Akaretša seo o ithutilego sona ka kanegelokopaneng ye ka mafoko a MABEDI. (4)
- 8.1.6 Efa mehuta ye MEBEDI ya dikapolelo tšeo di dirišitšwego temaneng ya mathomo. (2)
- 8.1.7 Kakanyo ya gago ke efe mabapi le mošomo wa poledišano setsopolweng se? (2)
- 8.1.8 Mongwadi o file baanegwa maina a go ba swanela. Dumela goba o ganetše. Efa mehlala ye MEBEDI. (3)
- [20]**

GOBA

8.2 Ke badimo

Bala setsopolwa se gomme o arabe dipotšišo.

SETSOPOLWA B

'Lehono ke Mokibelo mmagobana ba ka. Re na le selalantle kua kerekeng. Ke rena banna fela. Ke tla le bona bosele. Hlokomela bana bao.'

A realo monna wa Mosione, a laela ba lapa la gagwe. Ba tla reng a šetše a feleletše ka gare ga diaparo tša gona? O tšwile ebile o meditšwe ke leswiswi.

'Koo ... koo ... koo'

'Ke mang?'

'Ke nna sebotsana sa ka. Mpulele hle!'

'Ke a bula!'

A bula Mmamaano, a ikhwetša a šetše a le diatleng tša boleta tša lerato. Ntle le polelo tladimolongwana ya ratha leboelela go fihla ba ikgaša mpeteng. Lebone le timilwe; lebatlile le notletšwe, diaparo tša bona di kgobokeditšwe fase, go iketlilwe.

'O rile o tlilo boa neng mong wa lapa le? A se ka tla a nkhweletša ka mo.'

'Se tshwenyenge, banyana ba Gauteng gape ga ba raloke. Ga a kgauswi le go boa. Ngwanenyana šo ba re ke Sofi, ruri o mo tsene hlogong.'

'Le nna mosatšana yola wa ka ga ke sa mo nyaka, o ntšwele. Gonabjale ke no mo fora ka re ke sa ya kerekeng. A re iketle sebotsana sa ka.'

Gopola tšhukudu o namele mohlare. E ba kwele tšhukudu, e tseleng. Ba tla namela ofe mohlare ntlo ya bona e se na le ka lefesterenyana?

[Letl. 36]

- 8.2.1 Hlaloša gore setsopolwa se se tšweletša monna wa Mosione e le motho wa mohuta mang. Fahlela karabo ya gago. (3)
- 8.2.2 Laetša tikologo ye e tšweletšwago ke setsopolwa se. Fahlela karabo ya gago. (3)
- 8.2.3 Hlaloša gore mongwadi o šupa eng ka mebolelwana ye e thaletšwego. (4)
- 8.2.4 Kakanyo ya gago ke e fe mabapi le mošomo wa poledišano setsopolweng se? (2)
- 8.2.5 Akaretša seo o ithutilego sona ka kanegelokopana ye. (2)
- 8.2.6 Nyalanya setsopolwa se le hlogo ya sona. (2)
- 8.2.7 Kwešišo ya gago ke eng mabapi le mohola wa tirišo ya seema temaneng ya mafelelo? (2)
- 8.2.8 Laetša ka fao kanegelokopana ye e fedilego ka gona. (2)
- [20]**

PALOMOKA YA KAROLO YA D: 20
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 120